

GIUSEPPE CAVALLOTTO, *Catecumenato antico. Diventare cristiani secondo i Padri*, Edizioni Dehoniane, Bologna 1997, ss. 333.

Zainteresowanie instytucją starożytnego katechumenatu wiąże się ściśle z soborowym postulatem powrotu do źródeł oraz z ostatnio coraz częściej pojawiającą się zachętą ze strony Magisterium Kościoła, aby duszpasterskie wysiłki opierały się na modelach katechumenalnych (por. *Dyrektorium katechetyczne* oraz KKK 1331). W wielu diecezjach Zachodniej Europy istnieją dobrze funkcjonujące centra katechumenatu dorosłych, które odpowiadają na nowe duszpasterskie wyzwania przygotowania ludzi dorosłych do chrztu lub pogłębienia wiary tych, którzy oddalili się od Kościoła albo nigdy w sposób zaangażowany w jego życie nie weszli. Zasadniczym dokumentem, który stanowi bazę tego typu duszpasterstwa jest *Ordo initiationis christianae adultorum*. Można zatem stwierdzić, iż to duszpasterskie wymagania, a nie tylko naukowa ciekawość, sprawiły wzrastającą liczbę studiów na temat tej czcigodnej instytucji jaką jest katechumenat starożytny, który przez prawie pięć pierwszych wieków chrześcijaństwa był istotnym modelem duszpasterskim.

Studium ks. Giuseppe Cavallotto, profesora Papieskiego Uniwersytetu „Urbanianum” odpowiada na pastoralne zapotrzebowania współczesnego Kościoła w dziedzinie katechumenatu dzięki solidnej prezentacji tej instytucji u początków życia Kościoła. W prezentacji doświadczenia katechumenalnego pierwszych wieków autor odwołuje się wielokrotnie do innych prac na ten temat, a zwłaszcza do R. Cabié¹, V. Saxer², M. Dujarier³ i innych.

¹ *L'initiation chretienne*, w: *L'Église en prière*, III: *Les sacrements*, red. A. – G. Martimort, Paris 1984.

² *Les rites de l'initiation chrétienne du II au VI siècle. Esquisse historique et signification d'après leurs principaux témoins*, Centro Italiano di Studi sull'Alto Medioevo, Spoleto 1988.

Cała praca opiera się na solidnej analizie obficie zaproponowanych źródeł patrystycznych. Wykorzystane źródła można podzielić na cztery rodzaje: literatura prawno – liturgiczna (np. *Tradycja apostołska*, *Didaskalia Apostołów*, *Konstytucje apostołskie*, *Testament Pana*, akta niektórych synodów prowincjalnych i soborów powszechnych); katechezy przedchrzcielne i mistagogiczne (zwłaszcza Cyryla Jerozolimskiego, Ambrożego z Mediolanu, Jana Chryzostoma, Teodoreta z Mopsuesti i niektóre mowy Augustyna); dzieła o charakterze katechetyczno – pastoralnym (np. *De catechizandis rudibus* Augustyna, *De Baptismo* Bazylego z Cezarei, *Oratio catechetica magna* Grzegorza z Nyssy); księgi liturgiczne (np. *Sacramentarium Serapionis*, *Sacramentarium Gelasianum*, *Ordo XI*). Książka podzielona jest na sześć rozdziałów, które omawiają historię katechumenatu od czasów apostołskich aż do stopniowego zanikania tej instytucji u schyłku starożytności.

Rozdział pierwszy prezentuje najstarsze świadectwa na temat katechumenatu zaczerpnięte z Nowego Testamentu, z *Didache*, z *Pasterza Hermasa* oraz z pism św. Justyna.

Rozdział II szeroko omawia różne formy katechumenatu jakie rozwinęły się w lokalnych Kościołach rzymskiego imperium przed edyktem Konstantyna. Przedstawione w tym rozdziale starożytne świadectwa ukazują katechumenat jako ściśle określony okres chrześcijańskiej formacji i przygotowania do chrztu. Kościół w Rzymie rozwinął katechumenat jako bardzo wymagający proces katechetyczno – ascetyczny podzielony na etapy i specjalne rytury liturgiczne. Świadczy o tym *Traditio apostolica* Hipolita rzymskiego. Tertulian i Cyprian informują nas o praktyce istniejącej w Kartaginie oraz obficie komentują praktykowaną tam liturgię chrzcielną. Katechumenat rozwinął się w sposób wyjątkowy w środowisku aleksandryjskim, dzięki takim postaciom jak Klemens i Orygenes. Pisma tego ostatniego dają nam wiele informacji na temat samej organizacji jak też proponują głęboką refleksję teologiczną nad całym procesem inicjacji chrześcijańskiej. O praktyce Kościoła syryjskiego informują nas *Didascalia et constitutiones apostolorum*.

Rozdział trzeci, ilościowo najobfitszy w prezentowanej publikacji, omawia katechumenat na Wschodzie po edykcie Konstantyna. Obejmuje Kościoły Egiptu, Syrii zachodniej, Syrii wschodniej, Kapadocji, Konstantynopola, Jerozolimy, Antiochii oraz Armenii. Zasadnicze źródła dotyczące

³ *Le parrainage des adultes aux trois premiers siècles. Recherches historique sur l'évolution des garanties et des étapes du catéchuménat avant 313*, Cerf, Paris 1962; *Brève histoire du catéchuménat*, ICAO, Abidjan 1980; *Catéchuménat. Données de l'histoire et perspectives nouvelles*, Edition du Centurion, Paris 1969.

chrześcijańskiej inicjacji pochodzące z tych terenów to przede wszystkim katechezy lub homilie przedchrzcielne głoszone do katechumenów oraz katechezy mistagogiczne kierowane do nowoochrzczonych. Teksty dotyczące katechumenatu pochodzące z tego okresu i z tego kręgu geograficznego wyszły najczęściej spod ręki wielkich Ojców Kościoła: Bazylego, Grzegorza z Nisy, Grzegorza z Nazjanzu, Jana Chryzostoma, Afraata, Efrema czy Teodoreta z Mopsuesti.

Rozdział IV zajmuje się katechumenatem na Zachodzie, analizując przede wszystkim świadectwa Ambrożego dla Italii oraz Augustyna dla Afryki Północnej. Z tekstów patrystycznych zaproponowanych w tej części pracy wylania się cała seria problemów jakie zachodni Kościół na przełomie IV i V wieku musiał rozwiązać. Wzrastała liczba proszących o chrzest, a równocześnie malała uczciwość i jednoznaczność motywacji. Konsekwencją tego była mniejsza gorliwość życia wspólnot chrześcijańskich i powierzchowność w przeżywaniu nowo przyjętej wiary. Biskupi proponują raz jeszcze solidną formację chrześcijańską rozłożoną w czasie, podzieloną na etapy i okresowe rytury liturgiczne a zakończoną celebracją chrztu, po którym miały miejsce bogate w treść katechezy mistagogiczne. Przykładem mogą być *De mysteriis* i *Explanatio symboli* Ambrożego. W Kościołach Afryki Północnej, tak często doświadczanych przez herezje i zewnętrznych nieprzyjaciół, odnajdujemy natomiast augustyńskie nauczanie o pedagogii wzrastania do wiary. Doświadczony biskup Hippony zdaje się być świadom słuszności stwierdzenia wypowiedzianego wcześniej przez Tertuliana, że “nikt nie rodzi się chrześcijaninem, chrześcijaninem trzeba się stać”.

Rozdział V przedstawia starożytny dokumenty, które świadczą o schyłku instytucji katechumenatu na przełomie V/VI wieku. Związane to było z odmienną praktyką inicjacji chrześcijańskiej, z rosnącą liczbą chrztów dzieci oraz społeczno – polityczną sytuacją imperium w znacznej części schryścianizowanego. Świadkiem takiej przemiany w praktyce Kościoła może być Cezary z Arles, w którego homiliach spotkać możemy z jednej strony ślady zanikającej już praktyki katechumenatu, z drugiej zaś echa nowych problemów duszpasterskich. Interesujące jest także studium tekstów liturgicznych pochodzących z tego okresu, a dotyczących inicjacji chrześcijańskiej (*Sacramentarium gelasianum* i *Ordo XI*).

Rozdział VI ma charakter podsumowujący i w sposób syntetyczny ujmuje zasadnicze tematy podejmowane przy analizie poszczególnych okresów. Podjęto próbę sprecyzowania w czym tkwiła istota samego katechumenatu oraz jego niezwykła skuteczność w formacji nowych pokoleń chrześcijan.

Wyjaśniono raz jeszcze różnice pomiędzy inicjacją chrześcijańską a katechumenatem, zwrócono uwagę na macierzyńską funkcję Kościoła w procesie doprowadzania do wiary (temat *Ecclesia mater*) oraz przedstawiono raz jeszcze, w syntetycznym skrócie, całą strukturę i mechanizmy działania katechumenatu uwypuklając przy tym elementy wspólne wszystkim tradycjom chrześcijańskim.

Praca kończy się zestawem kilku synoptycznych tablic ukazujących w sposób porównawczy strukturę katechumenatu w różnych okresach i środowiskach kościelnych. Na uwagę zasługuje także obficie zaproponowana bibliografia umieszczana po każdym rozdziale. Warto zwrócić uwagę, że autor cytując tak obficie Ojców Kościoła i innych pisarzy starożytnych opierał się na wydaniach krytycznych tekstów oraz na najbardziej autorytatywnych włoskich tłumaczeniach.

Zgodnie z intencją autora prezentowana pozycja jest adresowana przede wszystkim do duszpasterzy, do studentów teologii, do pracowników centrów katechumenalnych i katechetycznych. Książka ta, dzięki przejrzystości wykładu oraz zwróceniu uwagi na najważniejsze świadectwa starożytne o katechumenacie, przy równoczesnym systematycznym odsyłaniu do literatury pomocniczej, przybliży bez wątpienia ogromne bogactwo świadectw patrystycznych na ten temat.

Ks. Paweł Pietrusiak